Biotoopvoorkeur en broedresultaten van de Boomvalk *Falco subbuteo* in oostelijk Midden-Limburg

Jan Boeren, Vogelwerkgroep de Roerstreek

Als men de vele regionale vogelatlassen naspeurt die Nederland momenteel rijk is, blijkt dat de Boomvalk in Nederland in een aantal zeer verschillende biotopen voorkomt. In Gelderland geeft de Boomvalk voorkeur aan oude bossen en kapvlaktes met overstaanders. Verder broedt de soort er in agrarisch landschap met kleine bosjes, bomenrijen en solitaire bomen (Lensink 1993). In Groningen, Friesland en Noord-Holland, waar dennenbos en heide ontbreken, bestaat het biotoop uit agrarisch landschap met bosjes, houtwallen, bomenrijen en eendenkooien. Ook in Limburg is de Boomvalk in verschillende biotopen te vinden. Tegen de verwachting in zijn de aantallen in dennenbossen en op heideterreinen (boomvalkbiotoop bij uitstek) klein. Voorbeelden zijn: de Hamert (Kooistra 1992), Bergheide (Buys 1992) en de Meinweg (van Asseldonk mond. med.). Bij deze karteringen kwamen slechts enkele territoria van Boomvalken naar voren.
Het voorkeursbiotoop in Midden-Limburg bestaat dan ook uit kleinschalig open landschap waar populierenaanplant tot ontwikkeling is gekomen. Dit type landschap is vooral te vinden in de dalen van de Roer en de Maas.

Gebied en werkwijze
Ons werkgebied heeft een oppervlakte van ongeveer 15000 ha. In mei en juni werden geschikte biotopen in de ochtend- of avondschemer bezocht. Het aantal malen dat een gebied bezocht werd, liep uiteen van 1-2 tot meer dan 5 bezoeken. De aanwezige nesten werden in juni gecontroleerd. Wanneer in de territoria geen bezet nest werd aangetroffen, werd in juli andermaal gezocht. Indien mogelijk werden de jongen geringd.

Aantallen in Limburg
In Limburg is de Boomvalk een vrij zeldzame broedvogel met een regelmatige verspreiding. Open plekken zijn gelegen in de Peelstreken en ten oosten van de Maas tussen Roermond en Venlo. Aantalsschattingen lopen uiteen van 75-115 paar (Schols & Schepers 1991) tot 140-180 paar (Bijlsma 1993). Een andere schatting, gebaseerd op de gegevens van de provinciale avifaunakartering, BSP-materiaal voor Zuid-Limburg (Hustings & Schepers 1993) en gegevens van VWG de Roerstreek komt uit op een maximumaantal van 140 paar. De dichtheid in ons werkgebied bedroeg in 1994 0.07 paar per 100 ha. Deze dichtheid is een fractie hoger dan in het Noordelijk

Peelgebied (Schols & Schepers 1991), het Zuidelijk Peelgebied (Van der Coelen & Van Seggelen 1993), de Kop van Limburg (Van Noorden 1993) en Midden-Limburg (Van Noorden 1994). De dichtheid in deze gebieden bedraagt respectievelijk 0.03, 0.05, 0.04 en 0.06 paar/100 ha. Waarschijnlijk heeft dit te maken met het feit dat ons werkgebied hoofdzakelijk in het stroomgebied van de Maas en Roer gelegen is (optimaal biotoop). Daarnaast investeren karteerders van de provincie minder tijd per hectare (één tot twee bezoeken in de geschikte periode) in verband met de grote te inventariseren oppervlakte per persoon.
Verder is het opvallend dat langs de Maas meer nog dan in het Roerdal jarenlang in eenzelfde kilometerhok wordt gebroed (Figuur 1). Zo wordt in de Stadsweide in Roermond, een weiland met zeer verspreid staande oude populieren langs de Maas, al sinds 1987 jaarlijks gebroed.

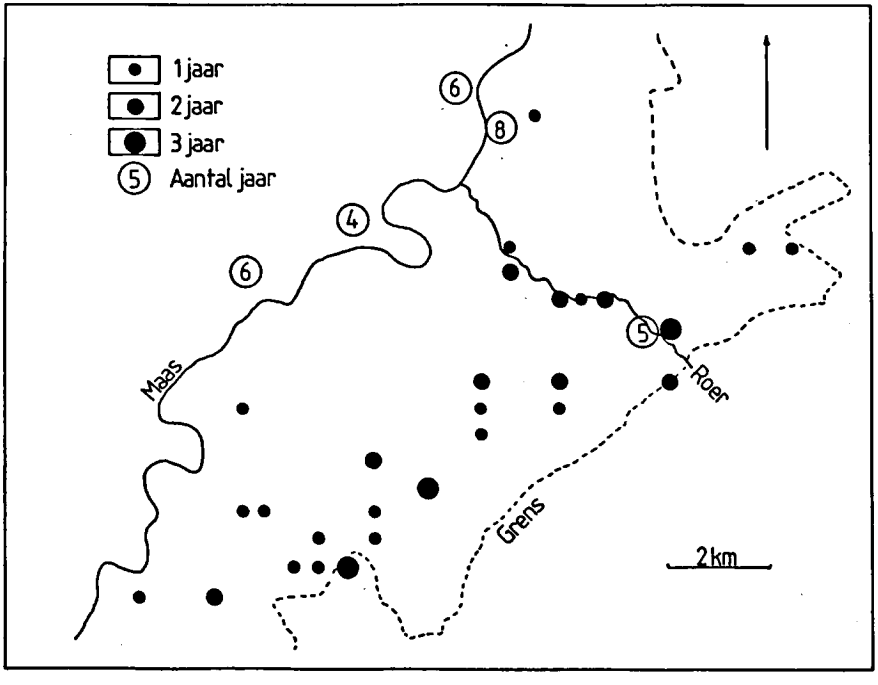

Figuur 1. Aantal jaren dat kilometerhokken bezet werden door Boomvalken in het onderzoeksgebied van de VWG Roerstreek.
Number of years that km-squares in the study area were occupied by Hobbies.

Broedbiotoop
Naast een enkel territorium in open dennenbos of heideterrein (13%) of open agrarisch gebied (3%), is de Boomvalk voornamelijk te vinden in kleinschalig vochtig agrarisch gebied waar populieren zijn aangeplant (84%). Deze aanplantingen bestaan uit een enkele populier, een populierenlaan of uit populierenbossen tot circa 5 ha. Zeer zelden is in de door Boomvalken bezette bossen een tweede boomlaag of struiklaag aanwezig. Van de territoria was 64% in het Maas- of Roerdal gevestigd. Open landschappen en aaneengesloten dennenbossen worden grotendeels gemeden.
Onder 69 nestbomen/plaatsen waren 58 populieren, negen grove dennen en twee hoogspanningsmasten. In Drenthe broedde meer dan 50% van de Boomvalken in grove den. De populier werd hier helemaal niet als nestboom gebruikt (Bijlsma 1993).
Omdat de Boomvalk zelf geen nest bouwt, worden altijd oude nesten van andere soorten gebruikt. Oude zwarte kraaienesten genieten de voorkeur, ook worden kraaienesten gebruikt die in datzelfde jaar zijn gebouwd. Van 69 gevonden nesten was in 68 gevallen de bouwer een Zwarte Kraai, één keer werd een buizerdnest gebruikt. In drie gevallen werd op een nest gebroed dat een jaar eerder ook door Boomvalken was gebruikt.

Broedresultaten
Op 44 nesten werden in de loop van 1987 tot en met 1994 de jongen geringd (Tabel 1). Deze paren brachten gemiddeld 2.7 jong groot. De variatie in jongenproduktie van jaar tot jaar is opmerkelijk gering. Bij in totaal 70 paren werden één of meer uitgevlogen jongen waargenomen, gemiddeld 1.9 jongen/paar. Dit lagere reproduktiecijfer in vergelijking met dat in Tabel 1 kan zijn veroorzaakt door sterfte direct na het uitvliegen, het missen van uitgevlogen jongen door de waarnemers, of beide.
In kilometerhokken die in veel jaren bezet waren, leek het broedresultaat beter te zijn dan in kilometerhokken waar sporadisch een Boomvalk tot broeden kwam. Helaas is het materiaal nog te gering van omvang om deze mogelijkheid hard te maken.
De ringdatum, waarop de jongen tussen de twee en drie weken oud zijn, is een indicatie voor het legbegin. Het gemiddelde legbegin in het werkgebied is berekend op 9 juni (Tabel 1). De uiterste waarden waren 28 mei 1993 en 26 juni 1990. Op de Veluwe begon in de periode 1972-1979 37% van de Boomvalken in de laatste week van mei met de eileg (Bijlsma 1980). In Drenthe was de gemiddelde datum van de eileg 11 juni (Bijlsma 1993). Daaruit blijkt niet uit dat in de zuidelijkere gelegen broedplaatsen eerder met broeden wordt begonnen dan in de noordelijker gelegen gebieden.

Tabel 1. Basisgegevens van Boomvalken in de Roerstreek in 1987-94.
Basic data of Hobbies in the study area in 1987-94.
1 = Aantal zekere en waarschijnlijke territoria *Number of confirmed and probable territories*;
2 = Aantal gecontroleerde nesten *Number of nests checked*;
3 = Aantal geringde jongen *Number of nestlings ringed*;
4 = Gemiddeld aantal jongen per nest *Mean number of nestlings*;
5 = Gemiddeld legbegin (berekend over geringde nesten) *Mean onset of laying (based on nests where nestlings were ringed)*;
6 = Standaardafwijking in legbegin *Standard deviation in onset of laying.*

Jaar *Year*	1	2	3	4	5	6
1987	6	4	11	2.8	3 juni	3.9
1988	12	8	18	2.2	6 juni	4.7
1989	9	4	11	2.8	4 juni	6.9
1990	9	6	17	2.8	4 juni	8.1
1991	10	5	14	2.8	6 juni	2.8
1992	6	1	3	3.0	30 mei	-
1993	11	7	21	3.0	31 mei	3.6
1994	12	9	25	2.8	1 juni	6.0
Totaal *Total*	75	44	120	2.7	9 juni	6.0

Discussie

Hoewel er in verschillende gedeelten van Nederland een achteruitgang valt te bespeuren van het aantal Boomvalken en zeker van het aantal uitgevlogen jongen, is er in oostelijk Midden-Limburg geen sprake van achteruitgang. Het gemiddeld aantal jongen is groter dan in andere studies in Nederland. In Drenthe was -evenals op de Veluwe- het gemiddeld aantal jongen per succesvol paar 2.3, op Texel bedroeg dat 2.6 (Bijlsma 1993). Evenmin was er sprake van een afname in jongenproduktie in de loop van de onderzoeksperiode.
Een verschil in jongenproduktie lijkt op te treden tussen gebieden die elk jaar door Boomvalken worden bezet en gebieden waar dit niet het geval is. Dit zou een gevolg kunnen zijn van de betere kwaliteit van paren of nestplaatsen in de jaarlijks bezette territoria.
Het verschijnsel dat er bij ons bijna geen Boomvalken tot broeden komen in grotere dennenbossen en in de buurt van heidevelden is niet gemakkelijk te verklaren. Misschien heeft de goede havikenstand in deze terreinen hiermee te maken. De Havik geldt namelijk als een van de grootste vijanden van de Boomvalk. Opvallend is dat bij één van de weinige nesten waar in 1993 geen jongen grootkwamen, er verscheidene malen gevechten tussen Havik en Boomvalk zijn gezien.

Dankwoord
Bij deze wil ik Henk Beckers en Piet Beckers bedanken die sinds 1986 bijna alle Boomvalken in ons werkgebied opsporen en de meeste gegevens aanleverden. Ook dank aan alle klimmers, die de meest acrobatische toeren uithaalden om de nesten te bereiken. En niet te vergeten Hans Meaghs die altijd bereid was om naar het zuiden af te zakken om boomvalkjongen van een ring te voorzien. Ook wil ik Carlo van Seggelen bedanken die in een tijdsbestek van een dag bijna alle regionale atlassen van Nederland heeft doorgeplozen op zoek naar materiaal over Boomvalken.

Adulte Boomvalk (Hans Hut)

Summary: Habitat choice and breeding performance of Hobbies *Falco subbuteo* in eastern Central-Limburg

Hobbies were studied during 1986-94 in an area of 15,000 ha in the southern part of The Netherlands. This area mainly consists of farmland, with some scattered forests and heaths. Overall density of Hobbies was 0.07 pairs/100 ha in 1994, slightly higher than elsewhere in the province of Limburg (0.03-0.06 pairs/100 ha in four other large study plots). Most territories were located in poplar plantations in small-scale farmland (84%), with only 13% in mixed woodland and heaths and 3% in open farmland. The riverbeds of Maas and Roer were the preferred breeding areas (64% of all territories), mainly because of the occurrence of poplar plantations. Nesting in poplars could be in solitary trees, plantings along roads and in woodlots of up to 5 ha. Where Hobbies bred, forests lacked a shrub layer.

Of 69 nesting sites, 58 were in poplars, nine in Scots pine and two on electricity poles. Nest providers were Carrion Crow (n=68) and Common Buzzard (n=1). In three instances was a nest used in two consecutive years.

Mean number of nestlings in 1987-94 was 2.7 (Table 1), with very little variation between years. Mean onset of laying was 9 June (SD=6 days), with 28 May and 26 June as first and last date respectively.

Literatuur

Bijlsma R. 1980. De Boomvalk. Kosmos, Amsterdam/Antwerpen.

Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co, Haarlem.

Buys J. 1992. De broedvogels van de Bergerheide in de periode 1989 tot en met 1991. Lim burgse Vogels 3: 30-43.

van der Coelen J. & van Seggelen C. 1993. De broedvogels van het Zuidelijk Peelgebied. Avifaunakartering Limburg. Deelgebied II, 1991. Provincie Limburg, Hoofdgroep ROV, Bureau Landelijk gebied, Maastricht.

Hustings F. & Schepers F. 1993. Broedende roofvogels in zuidelijk Limburg in 1986-1990: een bewerking van BSP materiaal. Limburgse Vogels 2: 29-37.

Kooistra J. 1992. De avifauna van de Hamert 1988-1991. Limburgse Vogels 3: 69-78.

Lensink R. & Vogelwerkgroep Arnhem en omstreken. 1993. Vogels in het hart van Gelder land. Uitgeverij KNNV/Stichting Uitgeverij SOVON, Utrecht/Beek-Ubbergen.

Noorden B. van 1994. De broedvogels van Midden-Limburg. Avifaunakartering Limburg. Deelgebied III, 1992. Provincie Limburg, Hoofdgroep ROV, Bureau Landelijk Gebied, Maastricht.

Schols R. & F Schepers 1991. De broedvogels van het Noordelijk Peelgebied. Avifaunakarte ring Limburg. Deelgebied I, 1990. Provincie Limburg, Hoofdgroep ROV, Bureau Lande-lijk Gebied, Maastricht.

Adres: Raadhuisstraat 24, 6061 EA Posterholt